

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 13.-14./1996.-1997.
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50, 615 12 90, 611 72 43

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra, SK),
Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Goran HORVAT

Prijevod na njemački/ German translation

Nina MATETIĆ

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Edo BOSNAR (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektural Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara Petravić d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

- 5   Proslov
          ŽELJKO TOMIČIĆ

Izvorni znanstveni radovi

- 7   KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idoloplastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu
- 23   IVANČICA PAVIŠIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33   DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljupča
- 41   REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49   GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
Mitraička kulturna slika iz Umljanovića
- 61   IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?
- 83   ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije *De ecclesiis datandis* (2)*
- 91   ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121   ZORISLAV HORVAT
Neke činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135   DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155   SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161   TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179   GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187   ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ra-
nosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija:
Monumenta mediae aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608.
(Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographi-
cus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važni-
jih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Mar-
ko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg)
+ fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
*Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site
at Galovo, Slavonski Brod*
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubač
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
A Mithraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)*
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Bei-
trag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrd-Kultur in der slawo-
nischen Podravina*
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
*Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-
Čečavac und Kapan-Ivanac*
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore
Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)*

- 189 BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190 BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190 BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table
- 191 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193 BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195 MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199 MARIJA BUZOV
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni-
ma, fotografijama te kartama.
- 203 MARIJA BUZOV
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2. SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204 DUNJA GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala

Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien

Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper

Mediaeval archaeology

UDK 904:5 (497.5) "11/12"

Mr. sc. SNJEŽANA PAVIČIĆ

Hrvatski povijesni muzej

Matoševa 9

HR-10000 Zagreb

Polazište za ovaj tekst ja znanstvena studija gđe Zsuzse S. Lovag koja je istražila skupinu bizantskih relikvijarnih pektoralnih križeva Narodnog muzeja u Budimpešti, te ih nakon detaljne povijesne i stilske argumentacije klasificirala u dva osnovna tipa: "Sveta zemlja" i "kijevski tip". Njihova široka rasprostranjenost objašnjena je uglavnom hodočasničkim putovima i križarskim ratovima. Po svim bitnim karakteristikama i dva križa iz fundusa Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu (inv. br. 1529 i 2185) potpuno se uklapaju u teze tog istraživanja, pa će vjerojatno pridonijeti budućim sažetim prikazima ove postavke.

Istražujući zbirku križeva Madarskog narodnog muzeja u Budimpešti, gđa Zsuzsa S. Lovag, višegodišnja djelatnica muzeja te autorica zapaženih studija i prikaza o predmetima muzeja i širim temama srednjovjekovne arheologije, došla je do bitnih spoznaja o posebnom obliku i tipu križeva, o kojima je potom napisala tekst "Byzantine Type Reliquary Pectoral Crosses in the Hungarian National Muzeum", objavljen u ediciji "Folia Arhaeologica" XXII., 1971. godine. Zbog sadržajnosti i sistematičnosti, a i zbog usporedbe s našim materijalom, dobro je ukratko zabilježiti najvažnija mjesta i teze ovoga teksta.

Dakle, u srednjovjekovnoj zbirci Madarskog narodnog muzeja nalaze se 22 relikvijara u obliku pektorala, odnosno enkolpiona. Zajedničke karakteristike su im te da su izradeni od bronce, neki presvučeni staklenom pastom, da su dvodjelni, da im je unutrašnjost služila za čuvanje relikvija, te da se na svima iskazuje izraziti utjecaj bizantske umjetnosti. Postoje i razlike prema kojima se mogu tipološki klasificirati u dvije osnovne skupine, a zatim i među njima utvrditi posebne značajke. Prvi je tip "Sveta zemlja" ili "palestinski" križ i kako samo ime kaže, potječe iz istočnih provincija bizantskog carstva Sirije i Palestine, a drugi je tip proizveden na području Rusije, točnije u Kijevu i po tom gradu je prozva "kijevski tip", no spominje se i kao "Herson"¹ (TOLSTOI, I. I.-KONDAKOV, N. P., 1897., 32.; KONDAKOV, N. P., 1896., 46./47.).

Tip "Sveta zemlja" je križ latinskog oblika čiji se krakovi lagano šire prema krajevima, s uobičajenom ikonografskom shemom Krista raširenih ruku na prednjoj strani te Bogorodicom Orans na stražnjoj (STRZYGOWSKI, J., 1893., 7.:

BÁRÁNY-OBERSCHALL, M., 1953., 224.). Krist je odjeven u dugu tuniku, tzv. kolobijum, a iznad glave je obično križ. Oba prikaza se potpuno uklapaju u shemu ranobizantske umjetnosti. Osim glavnih likova, ponekad se, na obje strane, u funkciji pratećih figura na krajevima krakova nalaze različiti likovi svetaca, apostola i arkanđela. Oblik križeva je manje ili više ujednačen i konzervativan, a isti oblici ponavljaju se kroz duga razdoblja od 7. do 12. stoljeća.² (WULFF, O., 1903., 255.; WULFF, O., 1909., 195.; BÁRÁNY-OBERSCHALL, M., 1953., 223.-224.), a zbog masovne proizvodnje većina ih je loših tehničkih karakteristika. Očite su razlike između primjera gdje stilizirana motivika ostvarena plitkim reljefom i onih gdje je izvedena graviranjem, pa prevladava linearni koncept. Što se tiče rasprostranjenosti, činjenica je da su pronađeni na različitim i međusobno vrlo udaljenim prostorima. To navodi na misao da su ih, iako izvorno dolaze iz sirijsko-palestinskih radionica, proizvodili i prodavali putujući umjetnici i trgovci u zapadnim dijelovima Carstva po cijelom kršćanskom svijetu (MIATEV, K. R., 1921., 88.; BÁRÁNY-OBERSCHALL, M., 1953., 212.). Ipak, najzastupljenije mišljenje koje objašnjava fenomen njihove velike rasprostranjenosti su hodočasnički putovi i križarski ratovi (STRZYGOWSKI, J., 1904., 304.; WULFF, O., 1903.; RADOJČIĆ, S. 1959., 134.).

"Kijevski tip" enkolpiona oblikovno je bliži tzv. "grčkom" tipu križa jednakih krakova i naglašene centričnosti s kružnim medaljonima na krajevima. Figuralna ikonografska shema pokazuje na prednjoj strani Kristovo raspeće, a na stražnjoj Bogorodicu s Djetetom ili sklopljenih ruku na prsima i dlanova okrenutih prema vani. Prateći likovi u medaljonima

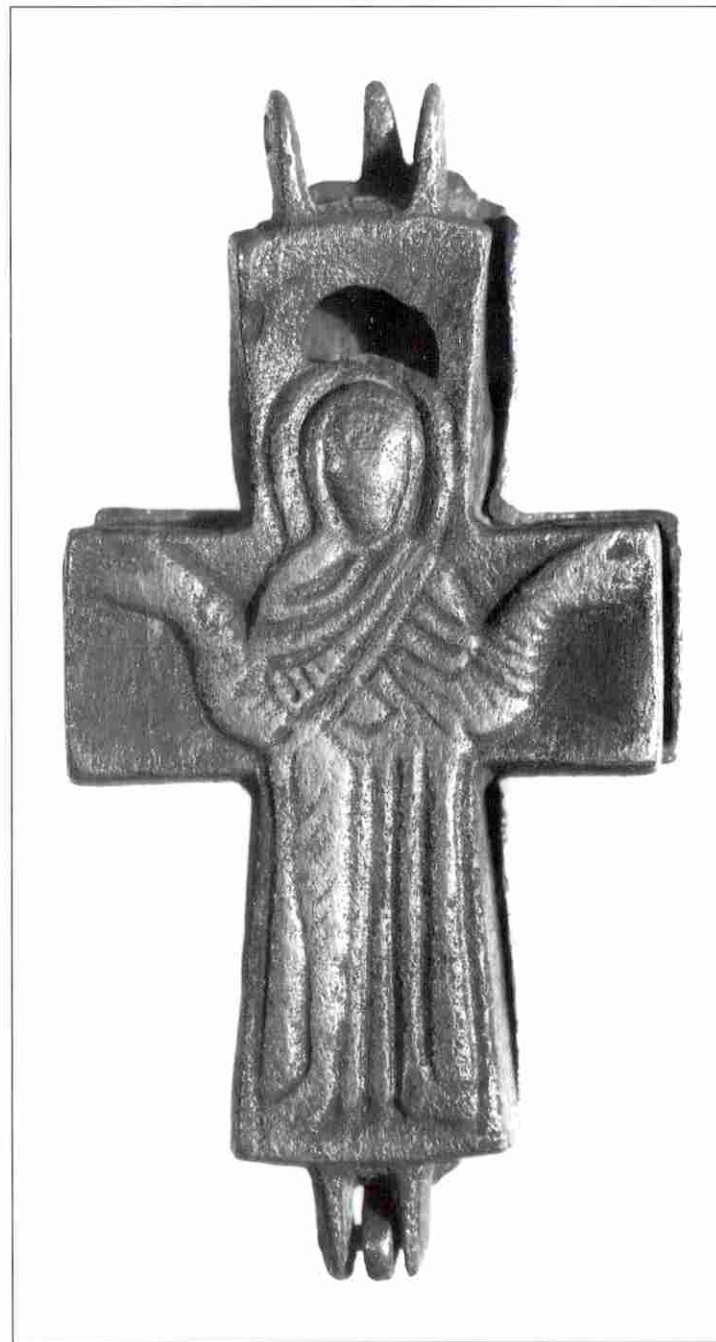
¹ Navedeni autori smatraju da su do 10. stoljeća ove križeve radili grčki majstori Hersona i kao poluproizvode importirali ih u Rusiju. Kako područje Hersona od 10. stoljeća nazaduje, proizvodnja se prebacuje na područje Kijeva.

² Poteškoće koje nastaju pri datiranju ovih križeva su, prije svega, zato jer su mnogi pronađeni kao slučajni nalazi. Najbolju vremensku odrednicu omogućila bi precizna ispitivanja materijala i tehničke obrade, jer ovako brojne pretpostavke ostaju neutemeljene, a zaključci završavaju na subjektivnim prosudbama pojedinih istraživača.

Slika 1. a. 1. b Enkolpion tip
"Sveta zemlja" HPM-inv. br. 2185

Abb. 1.a, 1.b
Enkolpion des Typus "Heiliges Land".
Inv.-Nr. des Kroatischen
Geschichtlichen Museums 2185

Slika 2. a, 2. b "Kijeovski enkolpion"
HPM-inv. br. 1529

Abb. 2.a, 2.b
Enkolpion des "Kiev"-Typus,
Inv.-Nr. des Kroatischen
Geschichtlichen Museums 1529

LOVAG, Z., 1979., slika 1. a, b), Bugarske (VALEVA, J., 1981., 79., slika 12.) Srbije (MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, G., 1987., 31., slika 13., inv. br. 488/1129) i Makedonije (BABIĆ, B., 1974., 64., kat. br. 176) može se datirati u 11. stoljeće.

"Kijevski" tip križa, inv. br. 1529., (slika 2. b) je enkolpion, dakle relikvijarni pektoral čija su dva dijela spojena šarenastim nastavcima koji se nalaze na gornjoj i donjoj strani, a na gornjoj je sada i masivnija, naknadno rekonstruirana ušica⁵ s naglašenom profilacijom rubnih dijelova i ukrasom poput pseudogranulacije. Izvorno je ta ušica vjerojatno bila bikoničnog oblika. Ukupna visina sa šarenastim nastavcima i ušicom je 100 mm (samo tijelo je 65 mm), a širinom 56 mm i debljinom 10 mm. Na prednjoj strani je prikaz raspelog Krista, savijenog u tijelu s dužom perizomom oko bokova i rukama koje idu do kružnih medaljona. Na titulusu iznad njegove glave je uobičajeni natpis (slika 3.) "ICXC".⁶ U medaljonima na krajevima krakova su prikazi: lijevo Marije, desno Ivana Evangeliste, na vrhu patibuluma Nikole, a na dnu Grigorija. Ispod Kristovih ruku je natpis "Križ je naša slava, križ je naša utjeha". Na stražnjoj strani je lik stojeće Bogorodice Orans. U kružnim medaljonima su poprsja sljedećih svetaca: gore Petra, dolje Bazileja, lijevo Kuzme, i desno Damjana. Natpis uokolo je sljedećeg sadržaja: "Sveta Majko Božja, pomози".

Križ je pronađen u stolnoj crkvi u Novom Vinodolskom u grobu posljednjeg krbavskog biskupa Kristofora.⁷ Prema bližim analogijama iz Mađarske, (LOVAG, Z., 1971., 160., 160., t-6; BÁRÁNY-OBERSCHALL, M., 1953., 229.-232., GEREVICH, L., 1971., 28, t-16, slika 45.), Bugarske (DONČEVA-PETKOVA, Lj., 1985., 51., slika 7.), Srbije (MILANOVIĆ, D., 1985./86., 84., kat. br. 191) ovaj tip pripada 13. stoljeću, a na području Vinodola vjerojatno ga je donio neki mornar, trgovac, a možda i ruski izbjeglica.

Literatura:

- BABIĆ, B., 1974., Srednovekovno kulturno bogatstvo na SR Makedonija, Centar za istraživanja na staroslavenskoj kulturi, Prilep.
- BÁRÁNY-OBERSCHALL, M., 1953., Byzantinische Pektoralkreuze aus ungarischen Funden, *Forschungen zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie* 2. Baden-Baden.
- DOČKAL, K., Samostan Blažene djevice Marije na Ospu u Novom, *Arhiv HAZU*, XVI. 29. a (7), (neobjavljen rukopis).
- DONČEVA-PETKOVA, L., 1985., 45.-57. Staroruski križevi enkolpioni iz Bugarske, *Arheologia*, XXVII., 1. 1992., 1.-12., Problemi oko proizvodnje križeva enkolpiona, *Arheologija*, XXXIV., 1.
- GEREVICH, L., 1971., The art of Buda and Pest in the Middle Ages, Akademia Kiado, Budimpešta.
- KONDAKOV, N. p. 1986., *Russkie klady*, Petrograd.
- LENTIĆ, I., 1988., 85.-95., Predmeti zlatarstva u vinodolskom kraju, u katalogu "Prošlost i baština Vinodola", PMH, Zagreb.
- LOVAG, Z., 1979., A Kozepkori i bronzmuvesseg emlekei Magyarorszagon, Korvina Kiado. 1971., 143.-163. Byzantine Type Reliquary Pectoral Crosses in the Hungarian National Museum, *Folia Arheologica* XXII, Budapest. 1980., 363.-372. Bronzene Pektoralkreuze aus der Arpadenzeit, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32.
- MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, G., 1987. Krstovi od 6. do 12. veka iz zbirke Narodnog muzeja, Narodni muzej Beograd.
- MIHATEV, K. R., 1921., Palestinski krstove v Bulgariia, *Godisnik na Narodni Musei*.
- MILANOVIĆ, D., 1985./86., Umetnička obrada neplemenitih metala na tlu Srbije od pozne antike do 1690. godine, Muzej primenjene umetnosti, Beograd.
- RADOJIĆ, S., 1959., Bronzani krstovi - relikvijari iz ranog srednjeg veka u beogradskim zbirka, u *Zborniku za umetnostno zgodovino* 5.-6.
- RYBAKOV, B. A., 1948., Remeslo drevnei Rusi, Moskva. 1948., Istorija kulture drevnei Rusi, Domongolskii period, Leningrad.
- SPINEL, V., 1975., 227.-242., Les relations de la Moldavie avec le Byzance at la Russie au premier quart du II millenaire a la lumiere des sources arheologiques, *Dacia*, N. S., Tom XIX., Bukurešt.
- STRYZGOWSKI, J. 1893., Di Maria Orans in der byzantinischen Kunst, *Romische Quartalschrift* 7. 1904., *Koptische Kunst*, Beč.
- TOLSTOI, I. I. - Kondakov, N. P., 1897., *Russkia drevnosti v pamiatnikah iskusstva*, V. Petrograd.
- VALEVA, J., 1981., 72.-86. Srednjovekovni enkolpioni u bugarskoj nacionalnoj galeriji, *Arheologia*, 1.-2., god. XXIII.
- WULFF, O., 1903., *Die Koimesiskirche in Nicüa und ihre Mosaiken*, Strassburg. 1909., *Altchristliche und mittelalterliche, byzantinische und italienische Bildwerke*, Berlin.

⁵ Prigodom izložbe "Prošlost i baština Vinodola", Povijesni muzej Hrvatske, 1988. godine, konzervirala ga je i rekonstruirala akademska restoratorica MAJA VELICOGNA-NOVOSELEC. Tom prilikom križ je i objavljen u pratećem katalogu (LENTIĆ, I., 1988., 139., kat. br. 209).

⁶ U prilogu shema i raspored pisanih znakova koj je za mađarske primjere identificirao Péter Király. Iz tog priloga predočena je osnovna ideja i raspored teksta za sve slične križeve, pa i naš primjerak.

⁷ DOČKAL, K., 39.42 (neobjavljeni rukopis Arhiv HAZU XVI., 29. a (7)): "modruški biskup Kristofor Dubrovčanin je nakon rasapa Modruša sa svojim kaptolom prebjegao u Novi, gdje se nastanio, učinivši zbornu i župnu crkvu Sv. Filipa i Jakova stolnom crkvom, gdje je i umro 29. siječnja 1499. O njegovoj smrti postoji bilješka Filipa, prevendara novljanske crkve u novljanskom rukopisnom misalu.

